

Het boek der gelijkenissen

Van Per Olov Enquist verscheen eveneens bij uitgeverij Anthos

Het bezoek van de lijfarts
De vijfde winter van de magnetiseur
Kapitein Nemo's bibliotheek
Blanche en Marie
De reis van de voorganger
Het record
De uittocht der muzikanten
Een ander leven

Per Olov Enquist

Het boek der gelijkenissen

Een liefdesroman

Vertaald uit het Zweeds
door Cora Polet

Anthos|Amsterdam

De gelijkenis van de teruggevonden blocnote

Volgens zijn werkboek had hij haar maar drie keer ontmoet.

De eerste keer was op een zondagmiddag in juli 1949; hij gebruikt dan de raadselachtige benaming ‘de vrouw op de kwastvrije grenenvloer’. De tweede keer is op 22 augustus 1958, in Södertälje. De derde in november 1977.

Hij had kennelijk beloofd er nooit over te zullen praten, tegen niemand.

Maar nu waren er zoveel jaren verstreken. Dan maakt het niets meer uit.

Vele jaren later had hij spijt dat hij na de begrafenis van zijn moeder in 1992 niet een betere rede had gehouden in het gemeenschapshuis.

Die had eenvoudiger moeten zijn, niet zo humoristisch. Niet zo ontwijkend; hij had zich directer moeten uitdrukken, er in zijn samenvatting van destijds niet zo *naast moeten spreken*. Sindsdien had hij, dat begon al een paar jaar later, een gereviseerde uitgave van zijn rede willen schrijven, misschien alleen gedrukt in tien exemplaren om aan zijn kleinkinderen te geven, een heel rustige tekst, zonder bijbels gehuiver.

Maar het was niet gemakkelijk om het aan de kinderen te ver-

tellen of het op te schrijven. Hij had zich vaak afgevraagd wat er nu fout was gegaan. Hij was immers gewend te schrijven. Had het als kind al gepraktiseerd en was ermee doorgegaan.

Als hij schreef was hij nooit bang, maar alleen dan.

Daarom hutselde hij zichzelf door elkaar. Het was of zijn boeken in een stapel aan zijn voeten lagen en hij ertegenaan schopte, als was hij niet schuldig! Het leek wel of hij zich in tweeën deelde. Een deel van hem was het geschreven deel, dat hij *benoemde*. Een ander deel zijn broer, die als boreling gestorven was, al na twee minuten, net uit de gulzige schoot van zijn moeder getrokken. Bij hem lag de oplossing. Toen er een foto gemaakt werd van het al stijf geworden lichaampje, had het niet met open mond gelegen als een vis op het droge, maar er zoetjes uitgezien. Wat overgeslagen kan zijn! op zijn twee jaar later geboren broertje! dus op hem! wat tot op hoge leeftijd nog te zien was. Het zoete was op hem overgeslagen! En dat zoete had verhinderd dat hij een liefdesroman had kunnen schrijven.

Verbijsterend!

Als je zo dacht had je gegronde redenen om bang te zijn, iets wat veel mensen hadden.

Je kon in de herziening van zijn grafrede ook de zwarte gaten opzoeken. Of wat er tussen dat wat er gezegd was lag; misschien was daar nog tijd voor. Binnendringen in de barst van de geschiedenis. Alsof dat eenvoudiger zou zijn! Wat hij weggelaten had, deed immers het meeste pijn. De gaten en barsten waren niet vanzelfsprekend, waren vooral boodschappen in de regels die over elkaar heen geschreven waren, zodat de oorspronkelijke woorden, opnieuw bekeken, langzaam overdekt werden, grijs werden, daarna zwart en ten slotte totaal onbegrijpelijk. Ze overdekten zichzelf.

Zo eenvoudig was het. Het was als een zelfverlossing.

In september ging hij naar zijn dorp.

Hij wilde, voor alle zekerheid, een bezoek brengen aan Granholmen, met zijn vele duizenden jaren oude sparren, *minstens duizend jaar oud!*, zoals zijn moeder hem in de jaren veertig verzekerd had, wanneer ze op haar steen over het water staarde toen haar man gestorven was en ze alleen de kleine jongen had om op terug te vallen. Alhoewel hij magertjes was, eerder tener.

De sparren waren enorm, het eiland niet meer dan zeventig meter in doorsnee; zijn vader had het huisje eerst als zomerhuisje gebouwd op tien meter afstand van Het Groene Huis. Toen was hij gestorven, *heel plotseling!*, zijn grootvader en zijn broers hadden het gedemonteerd en het met het paard naar Granholmen gebracht, in de winter over het ijs, en het daar weer opgebouwd.

In die tijd kon een man zelf nog een huis bouwen.

De familie had destijds ingegrepen; die was op een ongelooflijke manier geschokt door de dood van zijn vader. Juist van d'n Elof hadden ze grote verwachtingen gehad. Hij was op de een of andere manier bijzonder geweest, maar niet *anders*, en de familie had haar een soort geschenk willen geven. Ze was immers aange trouwd en viel als zodanig buiten de familie, maar de kleine jongen, die hoorde erbij, meer in eigenlijke zin dus. Zijn grootvader PW had ook nog een roeiboot voor haar gebouwd. Die was zwaar om te roeien, maar stabiel, zodat de jongen geen gevaar liep.

Hij wilde er geen cent voor hebben. Hij wilde misschien laten zien dat ze bij elkaar hoorden.

Het dorp had vijftig jaar later – er was al werk van hem verschenen en in wat er was gepubliceerd hadden, in zekere zin, bepaalde scènes gestaan hoe zijn moeder daar op het eiland had gezeten – Granholmen omgedoopt tot Majaholmen. Het was misschien

bedoeld als een gedenkteken, hoe ze daarginds zomers gezeten had, alleen met de kleine jongen. Er stond geen ander zomerhuisje op het eiland, dus die naam was ongetwijfeld terecht.

Verbijsterend genoeg lag die roeiboort van zijn grootvader er in september 2007 nog. Maar ze had een nieuw leven gekregen; ze was van een nieuwe laag kunststof voorzien en was nu wit. Door de laag heen kon je de bouten zien, die misschien klinknagels heetten; nee, dat was vast niet het juiste woord. Grootvader PW was immers de dorpsmid, maar hij bouwde ook roeiboten, die had misschien wel geweten of ze klinknagels heetten. De achtersteven was doormidden gekleefd om ruimte te maken voor een buitenboordmotor. Dat was wel bijzonder, maar het was ongetwijfeld de boot van PW. Kunststof aan de buitenkant, het binnenste gebouwd in 1935.

Het was als een bijbelse gelijkenis, mocht je het zo willen zien, wat veel mensen deden.

Gunnar Hedman zette hem over. Ze legden aan aan de noordkant en hij zag meteen dat het er met het eiland slecht voorstond. De reuzensparren, waar hij vroeger als kind gespeeld had – dus lang voordat hij zelf oud geworden was en omringd door zijn stervende vrienden die hem er, wantrouwig prevelend, van verdachten dat hij naar het dorp was gekomen om de *waarheid over de eerste vrouw* te vinden om haar daarna voorgoed te begraven! zijn stervende vrienden die nu dus als een groepje dennen om hem samendromden! – hij had op de takken van deze sparren ver naar voren kunnen kruipen om van daaruit naar de vijandige oorlogsschepen te speuren.

De sparren waren nu, najaar 2007, allemaal omgehakt.

Er waren drie schuurtjes voor gereedschap bij gekomen en twee nieuwe zomerhuisjes, die al bijna op het punt van instorten stonden. Een kippenren met een roestige afrastering wees op menselijk leven. Er woonden vijf kippen die met korte pasjes

rondliepen. Hun eigen zomerhuisje leek nog net als zeventig jaar geleden, maar was inmiddels snel aan het weggroten en werd nu als opslagplaats voor afval of rommel gebruikt; hij probeerde door het raam naar binnen te kijken, maar *het deed alleen maar pijn*.

Het eiland was verkracht. Maar de steen aan de waterkant waar zijn moeder altijd op zat, zag er nog precies zo uit.

Hij vermande zich en liep een rondje over het eiland, zoals in zijn jeugd, en hij wist dat dit niet gereviseerd of hersteld kon worden; het was zoals het was en het was veranderd, alles was nu vuil, smerig.

Waarom was hij naar hier teruggekeerd. Dit was geen afdaling in de rivier van de Wilgenboom, zoals hij als jongen in Kiplings Kim gelezen had. Voor inzicht moest hij bij zichzelf te raden gaan en elders, als het al niet te laat was. De grote steen, vijf meter van de oever aan de noordkant van het eiland, lag er nog wel onaangestast bij.

Ze was zo mooi geweest, zittend op die steen.

Hij vlucht, al snuivend op een irritante manier: als een hond die op zijn eigen geur stuit en bang wordt.

Moet dit allemaal echt worden opgeschreven? Hij is niet bang voor de dood. Maar de weg erheen jaagt hem steeds meer angst aan.

Achtergelaten was een woord dat hij uitprobeerde, voor een adequatere insteek naar zijn project, want er was nu haast bij, haast was ook al zo'n woord, hij wist niet hoeveel jaren hij nog had. Het antwoord kon hij in de ogen van zijn stervende vrienden zien, het was net alsof, *vóór* ze doodgingen, hun ogen waterig werden en degenen die spoedig zouden sterven – misschien *lang lang na hem* – nu met een smekende blik naar hem keken, als vroegen ze ergens

om. Het deed hem denken aan de jongen Siklund die hem in 1974 opgezocht had, voordat deze Siklund gek geworden was en een moord had begaan. Hij herinnerde zich Siklunds ogen die ont-hullend waren, krankzinnig, maar daarna was Siklund verlost en was zijn kat weer herrezen en had deze Siklund, door zijn dood tot een bijbelse gelijkenis te kneden, hem in enkele dagen bijna terugverlost naar zijn geloof dat hij weggestudeerd had.

De kat!

Hij hervond zich snel. Hij zocht naar een klein vergrijp, om zo de tijd wat te verdrijven. Uit zijn jeugd! Hij kon korte beschou-wende berichtjes aan zichzelf schrijven of nog beter bedachtza-me. De nagelaten papieren van zijn vader leken over de dood te gaan, de liefde en misschien het eeuwige leven. *'Is dat eeuwige leven niet even raadselachtig als ons huidige.'* Dat moest een citaat zijn, over-geschreven. Het was al te absurd dat hij zich zo zou hebben uit-gedrukt. Zelf had hij geen herinneringen. Er behoorden herin-neringen in zijn rede in het gemeenschapshuis te staan. Kon misschien beginnen met iets wat hij had weggedrukt, maar dat ongevaarlijk was. Zoals dat *komische kleine vergrijp*, dat plaatsgevon-den moest hebben in de oorlogszomer van 1940, in juli, toen hij zijn kat op een door hem zelf getimmerd vlot had gezet, waarna deze zo zijn afschuwelijke dood tegemoet ging.

Of de dood van vriend Håkan en zijn wederopstanding uit het meer van Bursjö!

Rustig aan! fluisterde hij aan een stuk door. Niet belachelijk zijn! Stap voor stap verdergaan! Hij had enkele kleine zonden die goed van pas kwamen als hij zenuwachtig was. Bijvoorbeeld die over zijn kat. Die kon hij nog even bewaren. Dan was er nog datge-ne wat hij verdrongen had, zijn weerwoorden tegen de dood; maar nu was er haast geboden, al zijn vrienden stonden wankelend en wekladend aan de oever van de rivier. En ze waarschuwden hem dat hij niet goed genoeg was om die liefdesroman te schrijven.

Krachtenconcentratie! Hij herinnerde zich een bijeenkomst in een bibliotheek in Södertälje. Een vrouw was bij de einddiscussie opgestaan; het betrof een erotische passage in de historische roman waar hij uit voorgelezen had, eentje die zó goed zijn eigen ervaringen verborg dat hij niet werd ontmaskerd; historische romans waren voor hem het beste middel om er zijn toevlucht tot te nemen als hij nerveus werd en iets wilde afschermen. De vrouw had zijn boek gelezen en bekende nu openhartig dat ze plotseling in haar lijf, en onderlijf, een warmte had gevoeld zoals ze die in haar hele leven niet eerder bij het lezen had ervaren. Daarvoor wilde ze hem bedanken! Misschien had ze wel de woorden in haar schoot gebruikt. Er was na haar bijdrage een gezoem door het publiek gegaan, want de vrouw was moeizaam en bijna krakend weer gaan zitten. Wat ze gezegd had was heel mooi. Vooral omdat iedereen gezien had dat ze heel, heel oud was, misschien wel negentig. Of nog ouder! En nu bekende dat ze nog steeds lust gevoelde!

Dat ze dit had gedurfd! – zelf had hij plotseling tranen in zijn ogen gehad omdat ze zo ongelooflijk oud was en ze het aangedurfd had om in het openbaar op te staan om over lustgevoelens te praten. En ergens had hij haar herkend, maar toch ook weer niet.

Maar zo eindigde het nog niet. Ze was later naar hem toegekomen, moeizaam, omdat ze strompelde en hij had haar toen gevraagd of ze elkaar misschien al eens eerder ontmoet hadden. Misschien op de boerderij van Larsson? Nee, had ze totaal overstuur gezegd, en ze had zich plotseling omgedraaid en was naar buiten gestrompeld.

Maar om dat op te nemen in zijn rede in het gemeenschaps-huis? Uitgesloten!

Vielen zo de puzzelstukjes op hun plaats? Alleen maar flauwekul en dan opeens, als een klap op je kanis! gaat de deur open! de poort!

En iemand had geroepen: zo was het leven!

Hij had zitten werken (sic! zijn eigen benaming! huichelachtig!) tot laat in de avond van 27 februari 2011 en had onrustig geslapen, was toen om vier uur wakker geworden en had het besluit genomen zijn project weliswaar af te maken, maar het nooit naar buiten te brengen.

Enorme opluchting! Uitgezonderd voor zijn kleinkinderen!

Doodse stilte tussen de bomen, de vrienden, de stervende schare. Ze bewaakten hem. Voor zijn raam stonden zeven bomen als een groepje bijeen, als in een kudde, ze deden aan zichzelf denken, net als de dag ervoor, het jaar ervoor. Hij had geprobeerd ze te tekenen, om zo zijn leven als schetser weer op te pakken, maar in de bomen geen enkele verandering, dag na dag. Tot hij ten slotte beseftte dat het zo zou blijven tot de zeven bomen dood waren. Hij schreef om vier uur in zijn werkboek, *de zeven dennen leven nog!* Zijn hond had toen zijn kop opgetild en bezorgd of ongeduldig naar hem gekeken. Daarna was zijn kop weer naar beneden gezakt, in diepe slaap zo te zien.

Waar droomden honden van? En zou je bij de tweede wederkomst van Jezus honden werkelijk mee naar de hemel mogen nemen?

Hij had zich altijd afgevraagd of er ook een eeuwig leven voor honden bestond en of hij deze hond met zich mee kon nemen de grens over. Hij stelde zich de dood voor als een bestaan met de hond dicht bij hem, ook nadat ze de overkant van de rivier hadden bereikt.

Dat zou dan zijn laatste project zijn.

Hij dacht vaak aan de dood, maar troostte zich met de gedachte dat dat verband hield met zijn vrienden, die op het punt stonden dood te gaan. Of hun leven al afgesloten hadden, maar hun lichaam gedachteloos aan de oever van de rivier lieten talmen, als zou dat er nog niet klaar voor zijn, geen samenvatting, geen afronding.

Zijn project, dat hij nu noodgedwongen wel moest afmaken, was een *gereviseerde versie* van de rede voor zijn gestorven moeder, die in deze gecorrigeerde, geactualiseerde versie (ik kom gauw! wacht op mij! ik neem de hond mee!) de aard van zijn aarzeling beschreef om deze stap te zetten, maar zonder zijn vroegere opgewekte helderheid en besluitvaardigheid. Had hij soms geen recht op onduidelijkheid? Denk aan de Achtste Symfonie van Sibelius! waar die seniele Fin! die dronkenlap! die hij zo bewonderde! nooit greep op had gekregen!

Maar dit keer niet de Achtste van Sibelius, maar die van hemzelf, voor de anderen onzichtbaar en onhoorbaar.

Het moeilijkste aan de uitgestelde dood van zijn vrienden was nog dat sommige zich eerst vastberaden aan de dood hadden onderworpen, maar vervolgens hadden gearzeld, hun pas hadden ingehouden, bijvoorbeeld na een zware hersenbloeding: alsof die vastberaden, moedige dood juist in hun geval iets te vroeg kwam.

Zijn vrienden waren soms moeilijk af te lezen. Er lag iets vaag schitterends of leegs in hun ogen wanneer hij op dinsdagen en vrijdagen bij hen op bezoek was en hun onverstaanbare smeekbeden las. Hun ogen schitterden en smeekten: vat het samen! De laatste maanden waren het er zeven geweest, een groepje, en binnenkort zouden er zeker nog drie bij komen, een soort bosschage, wachtend om omgehakt te worden, toe nou. Hij had geglimlacht, had optimistisch gedaan, om zijn machteloosheid te verbergen en zijn angst, wanneer hij tijdelijk afscheid van hen nam.

Maar zoals ze naar hem keken! Alsof ze iets wilden vragen! Vermoedelijk over de dood. Of over het al te snel verbruikte leven. Alsof hij een deskundige was of anders een raadsman. Wat een brutaliteit!

Vroeger hadden ze immers naar zijn raad geluisterd. Waarom nu dan niet! Maar hij kon hun niet aanraden de laatste stap te

zetten. *Doe het!* kon hij niet zeggen, *doe het!* Anders doe ik het zelf.

Dat zou onmenselijk zijn, misschien niet eens verstandig.

De avond ervoor had hij zijn dissertatie over de Deense koning Christiaan IV en diens liefdessprookje met Kirsten bewerkt.

Dat liet hem niet los. Die merkwaardige geschiedenis van de liefde van Christiaan voor een vrouw die zegt dat ze hem haat en hem daarom! – het was dit *daarom* dat hij in zijn naïviteit niet begreep! – met behulp van een brandijzer als Lisbeth! voor zich uit de afgrond in had gedreven.

Maar iets moest hij, met afgemeten handgebaren en rustig glimlachend en met inzichten die volstrekt onbruikbaar waren, ja, iets moest hij doen.

Hij wist dat de tekst, die hij zijn *partituur* noemde (als bij de Achtste Symfonie!), onder het schijnbaar correcte oppervlak *een raad aan zijn stervende vrienden* moest behelzen, een soort antwoord op hun onnozele, bijna agressieve, eisende, lege, ontstelde ogen. En dat hij, met zijn beschrijving van het afschuwelijke leven van de Deense koning, hun vraag moest kunnen beantwoorden, heel eenvoudig *hoe alles met alles samenhang*.

Opdat er geen losse eindjes meer overbleven.

De liefde, zeiden ze tegen hem met hun broze, dunne stemmen, die kunnen we nooit verklaren, maar zou je het toch willen proberen? Een van hen had hij bemind. Nu wilde ze misschien, ondanks haar scheve, soms kwijlende glimlach, antwoord hebben. Ze zat daar maar, in elkaar gedoken, maar nog altijd bijzonder mooi, met haar hulpeloze vragen stom boven hen in de lucht hangend.

Wil je het niet proberen! Wil je het niet proberen! Waar dient alles wat we geprobeerd hebben anders voor! Ben je dat vergeten?

Zó vermoeiend. En altijd knikte hij. Maar hij was het niet vergeten.

Waarom schreef hij anders? wat had het anders voor zin? Hij voelde met stijgende vertwijfeling dat hij vrijwel zeker ook de komende dinsdagen en vrijdagen, na zijn bezoeken aan zijn vrienden 's middags om drie uur, het uur dat hij zichzelf dwong bij hen te zijn, bij hun moedeloos makende gebabbel, weer niet aan zijn herziene versie, die helderheid moest verschaffen, durfde te beginnen.

Hij had de eerste regel van zijn historische roman geschreven die juist helderheid moest brengen in de samenhang tussen dood en lust. Die luidde: *Iets later, misschien om drie uur 's middags, werd de ontmaskerde Zweedse spion naar het dek gebracht om hem gereed te maken voor zijn ophanging.* Daaronder had hij met potlood genoteerd: *Historische romans verhinderen vaak heel veel kansen op echte liefde.* De rest van het blad leeg.

Meer kwam er niet. Je blijft je verbazen!

Opeens spleet alles open: de verbrande blocnote werd hem in februari 2011 toegestuurd.

Het drong eerst niet tot hem door dat het een vrijbrief was. Dit was toch de blocnote waarover hij ooit zelf geschreven had.

De blocnote waar zijn vader, al 76 jaar dood, zijn liefdesgedichten voor zijn moeder in had geschreven. Toen hij gestorven was had ze de blocnote verbrand. Dat had ze hem uitgelegd. Zijn moeder had dat uitgelegd. Daar was geen speld tussen te krijgen. Ze had niet gewild dat haar man gedichten had geschreven, omdat dat een zonde was, liefdesgedichten bleven als stroop aan je plakken, ook op de herinnering aan de door God naar huis geroepen vader, ja toch?

Of was het alleen het vuil van het leven waar ze bang voor was?

De liefde was in feite ook het vuil van het leven. Misschien be-

vrouw je wel en als je naar het ijslaagje op je gezicht keek, dan werd je dreigend duidelijk gemaakt dat dit de liefde was. Als een soort bevroering moest het tot de zonden gerekend worden en omdat het zo'n pijn deed misschien wel tot de doodzonden, dat bleef wat vaag, maar ze had het in die richting uitgelegd en weerleggen was onmogelijk. Het was duidelijk geworden dat ze de blocnote met de gedichten van zijn vader verbrand had, dus het enige spoor dat deze, met terugwerkende kracht, had nagelaten in de geschiedenis van de dichtkunst, die ook zijn geschiedenis was; en hoe hij geworden was, wat vrijwel zeker de sleutel was waarom hij op Ijsland bijna was doodgegaan.

Het enige wat zeker was, was dat die was verbrand.

De blocnote, dus verbrand, was het enige document dat bewees dat deze houthakker, Elof genaamd, ook een kunstenaar was geweest; of op een andere manier anders, en misschien iets had gehad wat niet beschreven kon worden, maar alleen al bij het noemen ervan bijbelse rillingen kon oproepen. En dat daarin onomstotelijk de verklaring lag dat het kind, hijzelf, had geprobeerd zich kapot te zuipen, zodat de Verlosser wel moest ingrijpen, hoewel de drinkebroer dat had ontkend! en aldus was het bewijs verbrand en uitgelegd.

Waarom gebruikte hij toch voortdurend het woord uitgelegd. En onomstotelijk.

En toen had hij dus in februari de verbrande blocnote ontvangen. Het was zonder twijfel de echte blocnote. Een verwisseling was uitgesloten. Zijn vader had er zijn volledige naam in geschreven, de datum en daarna zijn liefdesgedichten, sommige rijmend; en al had de blocnote dan voor een deel brandschade opgelopen, de gedichten waren niet moeilijk te lezen. Ze waren in hun geheel leesbaar, omdat maar een vierde deel van de bladen beschadigd was, helemaal aan de onderkant.

Bruin papier, waar de brand zijn begerige vlammen had gelekt, daar-